

Rudolf Leška

ARCHIVY A AUTORSKÉ PRÁVO – SYMBIÓZA NEBO KOLIZE?

ÚVOD

Historicky vzato, archivy a autorské právo nebyly fenomény, které by kdy byly ve vzájemném napětí či konkurenci, právě naopak. Autorské právo, vznikající jako opatření sloužící rozvoji vzdělanosti, rozvoji a ochraně umění a věd a jako prostředek šíření informací bylo tím, co plnilo archivy dokumenty a tisky. Jak je známo, mezi základní principy autorského práva patří zásada, že samotné nakládání s legálně vydanou hmotnou rozmnoženinou díla není autorskoprávně relevantním užitím. Jakmile je dílo vydáno, lze s vydaným tiskem volně disponovat, lze takto vydanou knihu, tisk či jiný materiál dále převádět prodejem či jiným převodem vlastnického práva. Pouhé držení autorským právem chráněného materiálu není zásahem do autorského práva, byť třeba by i kopie samotná byla pořízena nelegálně. Proto také až donedávna nebylo archivnictví ani předmětem zájmu autorského práva, protože pojmově prakticky nemohlo při běžném provozu archivů docházet k zásahům do autorského práva. Skutečností, která změnila toto paradigma, byla digitální revoluce na sklonku 20. století. S digitalizací vzniká náhle zájem archivu na tom, aby zdokonaleným způsobem pracoval s archiváliemi, mimo jiné aby tyto archiválie digitalizoval, uspořádal, vkládal do databáze a takto digitalizované formáty zpřístupňoval badatelské veřejnosti, což je ostatně hlavním posláním archivu.

Vedle toho však přichází v úvahu i další sdílení digitalizovaných dokumentů s jinými archivy, paměťovými institucemi, ostatními organizacemi atd. V takové situaci ovšem již autorské právo má své slovo. Vzhledem k tomu, že autorské právo neumožňuje takové kroky (další rozmnožování, rozšiřování a vůbec zpřístupňování autorského materiálu) bez svolení autora, je jasné, že může docházet ke kolizím mezi zájmem na zpřístupňování v archivech uchovávaného archivního dědictví a zájmem na ochraně autorských děl. Nejedná se pouze o zájem soukromý, ale i veřejný, neboť je jím vedle ochrany autora sledován i rozvoj kultury a vzděla-

nosti. Nejde tedy o žádnou „systémovou chybu“, ale záměrnou vlastnost autorského práva, že limituje rozmnožování obsahu na rozdíl od rozmnožování informace a šíření myšlenek.

Oba tyto kolidující zájmy (snad zdánlivě kolidující, lze říci) se projevují již na ústavní úrovni, zejména v čl. 34 Listiny základních práv a svobod zakotvující jak ochranu výsledků tvůrčí činnosti, tak zájem na přístupu ke kulturnímu bohatství, jehož součástí je i archivní dědictví. Vedle toho dodejme, že právo na přístup k archiváliím je rovněž součástí pasivního aspektu svobody projevu, tj. práva přijímat a vyhledávat informace dle čl. 17 odst. 1 Listiny, jakož i svobody vědeckého bádání dle čl. 15 odst. 2 Listiny. Zároveň nutno pamatovat na to, že každé omezení autorského práva je zároveň omezením práva vlastnického (čl. 11 odst. 1 Listiny) a musí proto být stanoveno zákonem a v souladu se zásadou proporcionality – byť výjimky z autorského práva jsou samozřejmě legitimní a naplňují mj. sociální funkce vlastnictví (čl. 11 odst. 3 Listiny). Zatímco ale například u všeobecného osobnostního práva běžně dochází na přímou aplikaci práva ústavního, u autorského práva zvláštním (speciálním) způsobem detailně upravuje kolizi těchto zájmů přímo autorský zákon v ustanoveních o výjimkách a omezeních autorského práva a v dalších ustanoveních (např. v úpravě kolektivní správy autorského práva). Posláním autorského zákona totiž je nejenom chránit práva autora, ale i zajistit vyváženost subjektivních práv autora a podpory umělecké a vědecké tvorby se zájmem veřejnosti na užívání, zpřístupňování a šíření informací. Projevem tohoto vážení (poměrování) zájmů je v českém autorském zákoně ustanovení § 37 zakotvující výjimky z práva autorského ve prospěch paměťových institucí (tzv. knihovní licence) umožňující archivům mimosmluvní užití autorských děl a dalších předmětů ochrany (k tomu viz níže).

Vraťme se však od všeobecných úvah ke konkrétním otázkám souvisejícím s možnými kolizemi práva autorského a praxe archivů. Záměrně se vyhýbám slovu problém, protože se domnívám, že se o problém v pravém slova smyslu nejedná. Při úvahách o těchto možných kolizích je nutno si především připomenout následující skutečnosti:

- a) převážná většina archiválií v českých archivech nepředstavuje autorské dílo či jiný předmět ochrany, popř. jsou z ochrany výslovně vyjmuty (úřední díla),
- b) i pokud některé materiály (zvláště fotografické, výtvarné, audiovizuální) představují nebo jsou zachycením autorského díla či jiného předmětu ochrany, pak se v mnoha případech jedná o díla, která jsou již právně volná, neboť u nich uplynula doba ochrany,
- c) při většině běžných činností archivu i nadále platí, že k zásahu do práva autorského dojít nemůže.

Při vědomí výše uvedeného se nám celá záležitost redukuje hlavně na otázku digitalizace a následného užití digitalizátu.

Tento článek není studií v pravém slova smyslu a jeho účelem není doktrinálně zpochybňovat či dále prozkoumávat některé autorskoprávní problémy, jako spíše shrnout stav bádání a přispět praktickými postřehy do diskuse, či nabídnout urči-

tu pomoc neprávnickům při tápání nad autorskoprávními implikacemi archivní praxe. Příspěvek se zabývá pouze autorským právem, nikoli veřejnoprávními a souvisejícími aspekty archivní nebo muzejní praxe (zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy, zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě).

PŘEDMĚT OCHRANY

Podle autorského zákona¹⁾ jsou chráněna nejenom autorská díla, ale i umělecké výkony. Vedle těchto projevů umělecké, popřípadě vědecké tvorby, chrání autorské právo v širším smyslu rovněž výtvořiny investiční povahy (mající blíže k právům průmyslovým než k vlastnímu autorskému právu), konkrétně zvukové a zvukově obrazové záznamy, původní televizní a rozhlasové vysílání a databáze. U posledně zmíněných je vidět určité rozšiřování autorskoprávní ochrany vynucené technologickým vývojem, byť se ne vždy jeví účelné (např. zvláštní ochrana databází) – u těchto práv nicméně platí zásadně kratší doba ochrany a obvykle se tato práva nedotýkají listinných archiválií.

Autorské dílo

Zkoumáme-li pojem autorského díla, je nutno si uvědomit, že zdaleka ne vše, co bylo napsáno, je chráněno právem autorským. Podle tuzemského přístupu je autorským dílem pouze takový navenek vyjádřený výtvořina z oboru umění a vědy, který je jedinečným výsledkem tvůrčí činnosti autora (§ 2 odst. 1 aut. zák.). Tradičně chápáno, latka autorské tvorby je nastavena vysoko, neboť pro vznik ochrany se mj. vyžaduje tvůrčí činnost (nikoli tedy činnost technická, řemeslná, rutinní apod.) a jedinečnost, která byla chápána doslova ve smyslu jedinečnosti statistické. Pojem autorského díla představuje autorskoprávně jednu z nejsložitějších otázek, protože není lehce uchopitelná a obecné směrnice na posouzení autorskoprávní kvality autorského díla není jednoduché formulovat.²⁾ Je ale důležité uvést, že definice českého autorského zákona již není pro posouzení splnění podmínek autorskoprávní ochrany určující.

Unijní zákonodárce již před lety v řadě autorskoprávních směrnic autonomně definoval podmínky kladené na ochranu počítačových programů,³⁾ databází a sou-

¹⁾ Zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších předpisů.

²⁾ Z hlediska českého autorského práva může být dobrým vodítkem test pojmových znaků autorského díla, jak jej formuloval Ivo Telec, *Pojmové znaky duševního vlastnictví*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 24–41.

borných děl,⁴⁾ jakož i fotografií,⁵⁾ což se projevilo v ustanovení § 2 odst. 2 autorského zákona. V souladu s unijním právem jsou tak u těchto výtvorů sníženy nároky na získání autorskoprávní ochrany, přičemž nezbytnou není jedinečnost, postačí pouhá původnost výtvoru ve smyslu jeho individuálního vytvoření fyzickou osobou.

Určitý zmatek a nedorozumění do výše naznačeného chápání autorského díla vnesl bohužel svou judikaturou Soudní dvůr Evropské unie (SDEU). Ten se v řadě svých rozhodnutí Infopaq I,⁶⁾ Bezpečnostní softwarová asociace – Svaz softwarové ochrany (dále BSA),⁷⁾ Murphy,⁸⁾ Painer⁹⁾ a Football Dataco¹⁰⁾ věnoval otázce pojmu autorského díla a, aniž by uvážil dosah svého rozhodnutí, dospěl k názoru, že pojem autorského díla je autonomním pojmem práva unijního. Unijní právo totiž zakotvuje obsah pojmu práva na rozmnožování díla, kterýžto pojem rozmnožování nelze dle názoru SDEU vyložit bez současného vyložení obsahu pojmu díla. To znamená, že členské státy nemají již možnost samostatně rozhodnout o podmínkách vzniku autorskoprávní ochrany, jako tomu bylo doposud, a že jedinou instancí oprávněnou vykládat pojem autorského díla je SDEU.

V rozhodnutí Infopaq I SDEU na případu novinových článků uvedl, že ochrana určitého předmětu autorským právem předpokládá, že je původní a je výsledkem autorovy vlastní duševní tvorby. SDEU definoval originalitu díla autonomně a vyjádřil ji jako podmínku přiznání autorskoprávní ochrany dílu, jakým může být i novinový článek.

V rozhodnutí BSA zkoumal SDEU otázku, zda je uživatelské rozhraní počítačového programu předmětem práva autorského. SDEU dospěl k závěru, že grafické uživatelské rozhraní počítačového programu zpravidla není autorským dílem, ledaže se jedná o vlastní duševní výtvor autora. Nalézací soud tak má zejména posoudit užití konkrétních prvků, jejich uspořádání a kombinace, přičemž nutno vyloučit ty prvky, jež nelze pro jejich technickou funkci vyjádřit jinak.

³⁾ Směrnice 2009/24/ES o právní ochraně počítačových programů (nahrazující směrnici 91/250/EHS o právní ochraně počítačových programů).

⁴⁾ Směrnice 96/9/ES o právní ochraně databází.

⁵⁾ Čl. 6 směrnice 2006/116/ES o době ochrany autorského práva a určitých práv s ním souvisejících ve znění směrnice 2011/77/EU (nahrazující směrnici 93/98/EHS o harmonizaci doby ochrany autorského práva a určitých práv s ním souvisejících).

⁶⁾ Infopaq International A/S proti Danske Dagblades Forening (C-5/08); též známo jako Infopaq I.

⁷⁾ Bezpečnostní softwarová asociace – Svaz softwarové ochrany proti Ministerstvu kultury (C-393/09).

⁸⁾ Spojené věci Football Association Premier League Ltd a další proti QC Leisure a další (C-403/08) a Karen Murphy proti Media Protection Services Ltd (C-429/08).

⁹⁾ Eva-Maria Painer proti Standard VerlagsGmbH a další (C-145/10).

¹⁰⁾ Football Dataco Ltd a další v. Yahoo UK Limited a další (C-604/10).

V rozhodnutí Murphy konstatoval SDEU, že za autorská díla nelze považovat fotbalová utkání, neboť neposkytují žádnou tvůrčí svobodu v autorskoprávním smyslu. Na tomto rozhodnutí je vidět, jak velmi je rozhodování SDEU izolované, neboť nebere v potaz autorskoprávní tradice členských států, mj. zásadu, že ochrana je poskytována toliko dílům uměleckým a vědeckým a že sport je *ex ante* z ochrany právem autorským vyjmut (proto zajisté není nutné zkoumat tvůrčí svobodu fotbalisty).

V rozhodnutí Painer SDEU upřesnil, že fotografický portrét může být předmětem práva autorského, nese-li otisk autorovy osobnosti, jinými slovy, odráží-li autorovu osobnost.

V rozhodnutí Football Dataco SDEU potvrdil, že autorské dílo (v tomto případě databáze coby dílo souborné) musí mít jedinečný charakter, resp. osobní otisk autorovy osobnosti (*personal touch*). Jestliže technická pravidla neoponechávají místo pro tvůrčí svobodu, o autorské dílo se nejedná.

SDEU tedy sjednotil kritéria ochrany pro díla fotografická, počítačové programy a databáze s ostatními kategoriemi děl autorských (minimálně tedy s díly literárními v rozhodnutí Infopaq, v rozhodnutí Painer však naznačuje, že se jedná o všechny kategorie děl). Při podrobném studiu citované judikatury SDEU je patrné, že se nevyznačuje příliš velkou konzistencí, lze z ní však vydestilovat podmínky, které se zdají být pro fotografie přísnější, než stávající české právo, a naopak pro ostatní druhy děl snad mírně nižší. Referenčními kritérii jsou zejména původnost ve smyslu autorovy vlastní duševní tvorby a k tomu jaksi navíc otisk autorovy osobnosti, který je projevem autorovy tvůrčí svobody – inspirace je zjevně ve francouzském *droit d'auteur* a v principu se blíží tradiční české úpravě.

Máme-li aplikovat uvedené parametry prakticky, je nutno říci, že za autorské dílo bude často třeba považovat literaturu v nejširším slova smyslu, včetně novinových článků, kuchařských receptů, technických návodů, dopisů apod. Vždy však platí, že autorskoprávní ochrana se vztahuje pouze na formu vyjádření myšlenky, nikoli na myšlenku samu (u kuchařského receptu je chráněn pouze slovy popsany postup, nikoli např. seznam ingrediencí; u novinového článku je chráněn text, nikoli však zpráva sama o sobě atd.). Platí též podmínka duševní tvorby směřující k projevení autorovy osobnosti – autorským právem chráněn nebude každý běžný dopis, stejně jako autorské právo nechrání běžnou konverzaci, ale pouze literární projev pisatelovy myšlenky. Totéž platí o dílech grafických, kde je však tradičně větší tendence autorskoprávní ochranu přiznávat, byť například v rozhodovací praxi Úřadu průmyslového vlastnictví v řízeních, v nichž je namítána kolize s právem autorským, se lze často setkat s odmítnutím autorskoprávní ochrany jednoduchým grafickým výtvorům.

Z hlediska písemností uchovávaných v archivu jich většina tyto požadavky splňovat nebude. Kde se o předmět autorského práva jednat může, to jsou příkladmo různá díla výtvarná (včetně reklamních tiskovin, kreseb), literární a hudební rukopisy, podnikové a spolkové ročenky a kroniky apod. a konečně téměř vždy mapy, fotografie a audiovizuální dokumenty (popřípadě zvukové a zvukově obrazové zá-

znamy – viz níže). Neexistuje samozřejmě vůbec žádná vazba mezi hodnotou archiválie a autorskoprávní ochranou, kterou může požívat i archiválie zcela marginální hodnoty a naopak.

Specifický problém představují fotografie. Není chráněn jakýkoli snímek – některé členské státy sice mohou chránit i snímky technické či nepůvodní, např. pořízené scannerem (srov. *Lichtbild* v úpravě německé), to však není případ České republiky, kde jsou fotografie chráněny pouze pokud vyhovují alespoň kritériu původnosti ve smyslu výše uvedeném. Stále se však jedná o velkou většinu fotografií, protože podle našeho názoru i fotografie z dovolené taková kritéria splňuje – nezapomínejme, že postačí, že se jedná o projev duševní tvorby fotografa, tj. pokud fotograf při pořizování fotografie měl určitou tvůrčí svobodu, což je pravidlem (nezáleží na kvalitě takové fotografie). Na rozdíl od písemností tak u jiných druhů archiválií může častěji docházet k nakládání s autorským právem chráněným materiálem.

K čemu se SDEU naopak nevyjadřoval, to je možnost členského státu vyloučit určité druhy děl z ochrany (např. díla úřední nebo díla nikoli umělecká, literární nebo vědecká), či naopak zavést nové předměty ochrany (např. v ČR právo nakladatele na náhradní odměnu), a zdá se, že v tomto ohledu si alespoň prozatím členské státy manévrovací prostor ponechaly.

Posmrtně zveřejněné volné dílo

Unijní právo ukládá členským státům poskytovat ochranu rovněž některým autorským dílům, u nichž uplynula doba ochrany. Podle čl. 4 směrnice o době ochrany¹¹⁾ jsou členské státy povinny poskytnout ochranu 25 let autorským dílům (nikoli však jiným předmětům ochrany!), u nichž uplynula doba trvání ochrany (zpravidla 70 let po smrti autora), a která nebyla doposud zveřejněna. Obsah ochrany je totožný jako u majetkových práv autora, ovšem bez osobnostní složky (osobnostních práv autorských). To znamená, že zveřejnitel je doslova „v kůži autora“ (srov. § 28 odst. 2 autorského zákona). Byť se nejedná o institut v praxi používaný často, může přeci jen nejednou dojít na jeho aplikaci, někdy dokonce i se značným hospodářským efektem, jak tomu bývá v případě objevení neznámého rukopisu významného autora.¹²⁾

¹¹⁾ Čl. 6 směrnice 2006/116/ES o době ochrany autorského práva a určitých práv s ním souvisejících ve znění směrnice 2011/77/EU (nahrazující směrnici 93/98/EHS o harmonizaci doby ochrany autorského práva a určitých práv s ním souvisejících).

¹²⁾ Tak tomu bylo, když badatel Steffen Voss objevil v roce 2002 v knihovně Sing-Akademie zu Berlin rukopis za ztracenou považované opery *Moteczuma* Antonia Vivaldiho z roku 1733. Po dlouhé soudní bitvě německé soudy rozhodly, že žalobce částečně nese tzv. negativní důkazní břemeno, jestliže žalovaný přednese dostatečné důkazy svědčící o dobové praxi, podle které za daných okolností

Specifická potíž vzniká s interpretací pojmu „dosud nezveřejněného díla“. Anglické znění směrnice mluví o dosud „nevydaném“ díle (*unpublished work*), zatímco český úřední překlad směrnice používá pojem „nezveřejněné“ dílo. Obojí má ale z autorskoprávního hlediska různý obsah, přičemž vydáním (*publication*) se ve smyslu českého, unijního a i mezinárodního práva autorského rozumí vydání v hmotné podobě (dnes se lze setkat s tím, že vydání zahrnuje i zpřístupnění internetovou sítí, nikoli však podle českého autorského zákona), zatímco zveřejněním (*divulgation*) se rozumí jakákoli první prezentace díla na veřejnosti, včetně například živého provozování. Zdá se tedy, že česká právní úprava není přílehlavou transpozicí směrnice a poskytuje ochranu užší kategorii děl, u nichž uplynula doba ochrany, konkrétně tedy nechrání jakákoli díla dosud nevydaná, ale pouze díla dosud nezveřejněná. Uvedeno konkrétně – divadelní hra, která byla v minulosti provozovaná na divadle, nemusela nikdy být vydaná (například tiskem), byť zveřejněná byla.

Nesprávná transpozice směrnice se projevuje i v dalším aspektu, a sice z hlediska nositele práv. Podle směrnice se ochrana poskytuje tomu, kdo takové dílo poprvé vydá anebo sdělí veřejnosti, podle české úpravy však postačí jakékoli zveřejnění, včetně například vystavení, které není sdělováním veřejnosti ve smyslu práva unijního. Zde může rovněž docházet k nesouladu s unijním právem například v situaci, pokud paměťová instituce (řekněme archiv) vystaví doposud neznámou kresbu ze svých sbírek, kterou později jiná osoba vydá tiskem – podle české úpravy budou náležet práva zveřejnitel první osobě, zatímco podle unijního práva by měla tato práva náležet teprve druhé osobě. Unijní úprava je takto koncipována záměrně, neboť smyslem unijní úpravy je podnitit k vydání (a tedy širšímu rozšíření) dosud nevydaného díla, nikoli k jeho pouhému zveřejnění třeba na výstavě.¹³⁾

Zveřejnitel může být kdokoli, jak osoba fyzická, tak právnická, rozhodující je pouze fakt oprávněného zveřejnění. Pro paměťové instituce je klíčové upravit

obvykle docházelo k vydání díla (k čemuž postačuje rozeslání několika kopií různým zájemcům z řad veřejnosti). Toto těžké důkazní břemeno instituce neunesla, byť předtím s předběžným opatřením uspěla. Srov. rozsudek Spolkového soudního dvora (BGH) ze dne 22. 1. 2009, sp. zn. I ZR 19/07 (*Moteczuma*). Jak je vidět, největším úskalím těchto sporů je prokazování událostí, které se mohly stát před několika sty lety.

¹³⁾ Shodný názor zastávají např. Michal Walter – Silke von Lewinski (ed.), *European Copyright Law. A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 572. Lze se setkat i s teleologickým výkladem, který tvrdí, že dílo nesmělo být v době ochrany ani vydáno, ani sděleno veřejnosti, přičemž tento názor dále nezkoumá, zda se míní sdělení veřejnosti ve smyslu unijního právního či obecného (a zda zahrnuje například živé provozování, které není na unijní úrovni harmonizováno) – srov. Irini Stamatoudi, Paul Torremans (ed.), *EU Copyright Law. A Commentary*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar, 2014, s. 273.

smluvní vztahy se svými klienty (badateli) tak, aby v případě zveřejnění doposud nezveřejněného autorského materiálu zůstalo právo zveřejnitel u paměťové instituce. Pokud totiž badatel nalezne rukopis neznámého právně volného hudebního díla, pořídí si oprávněně jeho kopii a toto dílo zveřejní (vydá), pak je to tento badatel a nikoli paměťová instituce, komu vznikne právo zveřejnitel, ledaže je smluvně mezi paměťovou institucí a badatelem upraveno jinak. Tato smluvní úprava (včetně úpravy v badatelském řádu) může obsahovat například podmínky, za nichž lze či nelze zveřejnit archiválie, jejichž rozmnoženiny si badatel pořídí, přičemž zásadně by mělo postačovat ustanovení o tom, že rozmnoženiny archiválií lze pořizovat pouze pro osobní studijní potřebu badatele (srov. čl. 3 odst. 1 vzorového badatelského řádu),¹⁴⁾ byť by bylo velmi vhodné přivítat výslovnou úpravu vztahující se k § 28 odst. 2 autorského zákona, popřípadě včetně cese práva zveřejnitel na paměťovou instituci.¹⁵⁾ Stávající vzorový badatelský řád totiž pohřbí na toto ustanovení nepamatuje a možnost rozmnožování materiálu reguluje pouze ve vztahu na některé mechanické reprodukce badatelem anebo archivem (čl. 5), neupravuje však důsledky možného opisu materiálu, ba dokonce se zveřejněním archiválie badatelem počítá (čl. 3 odst. 5). Pokud je vlastníkem archiválie stát, nejedná se o nakládání v souladu s povinností řádné správy majetku státu. Jestliže je vlastníkem archiválie ve státním archivu jiná osoba než stát, může dojít nevhodným postupem archivu k výraznému zásahu do potenciálních práv zveřejnitel, o která by měl zájem zejména vlastník archiválie.

Umělecký výkon (§ 67 a násl. autorského zákona)

Bylo již řečeno, že autorský zákon nechrání jenom autorská díla. Zvláštním způsobem chráněné jsou umělecké výkony osob provádějících umělecká díla, jakož i výkon umělce neprovádějícího umělecké dílo (§ 67 autorského zákona). Z povahy věci plyne, že k užití uměleckého výkonu nemůže dojít při nakládání s písemnostmi, ale pouze s jinými archiváliemi (audio a video nosiče).

Ochrana se poskytuje široce každé osobě, která skutečně dílo provádí, přičemž nezáleží na tom, zda se jedná o autorským právem chráněné dílo, musí se pouze jednat o dílo umělecké – umělecký výkon je tedy chráněn i když se provádí úřední dílo (například státní hymna) či když se provádí folklorní výtvar. V případě ar-

¹⁴⁾ Příloha č. 3 vyhlášky ministerstva vnitra č. 645/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁵⁾ Přiřklám se přitom k názoru té části nauky, která má za to, že právo zveřejnitel je převoditelné stejně jako například licence, nenacházejí přesvědčivé důvody proč by tomu tak nebylo (srov. Ivo Telec – Pavel Tůma, *Autorský zákon*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 336). S opačným názorem se lze setkat např. u Jan Kříž – Irena Holcová – Jiří Kordač – Veronika Křestanová, *Autorský zákon a předpisy související: aktualizované vydání*. Praha: Linde Praha, 2005.

tisty právní úprava inspirovaná úpravou francouzskou chrání i výkony artistické, i když se neprovádí umělecký výkon.

Doba ochrany je kratší než u děl autorských. Počítá se komplikovaněji, a to nikoli od smrti umělce. Podle § 73 autorského zákona majetková práva výkonného umělce trvají 50 let od vytvoření výkonu, byl-li však v průběhu této doby vydán nebo sdělen veřejnosti:

– *jiný než zvukový záznam výkonu*, zanikají práva výkonného umělce za 50 let ode dne, kdy došlo k prvnímu oprávněnému vydání nebo sdělení veřejnosti takového záznamu, a to podle toho, která z uvedených událostí nastane dříve, nebo

– *zvukový záznam výkonu*, zanikají práva výkonného umělce za 70 let ode dne, kdy došlo k prvnímu oprávněnému vydání nebo sdělení veřejnosti takového záznamu, a to podle toho, která z uvedených událostí nastane dříve.

Zvukový a zvukově obrazový záznam (§ 75 a násl., § 79 a násl. autorského zákona)

Zvláštním předmětem ochrany je zvukový a zvukově obrazový záznam. Záznam ve smyslu právním nelze zaměňovat s nosičem záznamu – záznam je ideálním nehmotným statkem, který může být zhmotněn na nosiči. Důležité je uvést, že zvukové a zvukově obrazové záznamy (§ 75 a násl., § 79 a násl. autorského zákona) jsou chráněny bez ohledu na jakoukoli originalitu. Jedná se o právo povahy spíše průmyslové chránící investici výrobce záznamu. Chráněn je proto jakýkoli záznam, včetně záznamu pouhých zvukových efektů, zpěvu ptáků anebo tovární sirény, záznam z průmyslové kamery atd. Z toho vyplývá, že každý audio a videomateriál, vyjma těch nejstarších, je autorským zákonem chráněn.

Právo výrobce zvukového záznamu trvá 50 let od pořízení zvukového záznamu. Pokud je však zvukový záznam v průběhu této doby oprávněně vydán, zaniká právo výrobce až za 70 let od takového vydání. Nedojde-li během 50 let od pořízení záznamu k oprávněnému vydání záznamu a byl-li během této doby zvukový záznam oprávněně sdělen veřejnosti, zaniká uvedené právo uplynutím 70 let ode dne tohoto sdělení (§ 77 aut. zák.). K prodloužení doby ochrany z 50 na 70 let došlo v důsledku unijního práva novelou č. 228/2014 Sb., podle které však záznamy, které byly k 1. 11. 2013 právně volné, již ochrany dle prodloužené doby ochrany nenabýly.

Doba ochrany zvukově obrazového záznamu trvá 50 let od pořízení zvukově obrazového záznamu. Je-li však v této době zvukově obrazový záznam zveřejněn, zaniká právo výrobce až za 50 let od takového zveřejnění (§ 81 autorského zákona).

Nutno navíc zmínit určitou kuriozitu, kterou za daných historických okolností vytvořil zákonodárce, a to je tzv. právo hospodaření Národního filmového archivu (NFA) k originálnímu nosiči záznamu audiovizuálního díla (§ 8 odst. 4 zákona o audiovizu).¹⁶⁾ Jedná se ve své podstatě o právo duševního vlastnictví svého druhu, není však jednotně přijímáno, zda má skutečně povahu absolutního práva (tedy s účinky *erga omnes*). Podle cit. ustanovení platí, že užití zvukově obrazových záznamů českých audiovizuálních děl vyrobených státem v době od 28. srpna 1945

do 31. prosince 1991, u nichž uplynula doba trvání práv výrobce zvukově obrazového záznamu, je možné jen na podkladě jejich originálních nosičů (pokud jsou vlastnictvím státu s příslušností k hospodaření NFA) nebo s písemným souhlasem NFA. Toto právo státu navíc není časově omezeno. Osobně považuji uvedenou úpravu za rozpornou s ústavním příkazem na stejnou ochranu vlastnictví soukromého a státního (čl. 11 odst. 1 Listiny základních práv a svobod), zatím však nebyla podrobena testu ústavnosti vyššími soudy.

Rozhlasové a televizní vysílání (§ 83 a násl. autorského zákona)

Rozhlasové a televizní vysílání má v autorském právu dvojí obsah. Jedná se jednak o způsob užití autorského díla, jednak o vlastní předmět ochrany. V obou případech nelze tento obsah zaměňovat s pojmem vysílání, jak jej autonomně používá vysílací zákon.¹⁷⁾ Stejně jako v případě záznamů dostává se i zde ochrany hospodářské investici, nikoli tvůrčímu výkonu, a zájmem je zde ochrana vysílatele před parazitováním na jeho hospodářských výkonech, například před neoprávněným simulcastingem, ale i před neoprávněným záznamem vysílání a dalším šířením takového záznamu. Právo vysílatele je nezávislé na právu výrobce záznamu a je běžné, že jeden nosič záznamu obsahuje několik různých práv, která je nutno vyřadit – tak například nosič se zaznamenaným vysíláním může představovat hmotné vyjádření autorských děl (audiovizuální dílo a autorská díla audiovizuálně užitá), uměleckých výkonů herců, zvukově obrazového záznamu výrobce a televizního vysílání vysílatele. Vysílání je chráněno bez ohledu na obsah vysílání, obdobně jako záznam.

Databáze a jiné soubory

Současná právní úprava obsahuje relativně složitou regulaci práv k dílům souborným a databázím. Autorský zákon rozlišuje tři (potažmo dva) druhy souborných děl. Soubor může splňovat podmínky jedné anebo více z těchto kategorií. Za souborné dílo ani databázi se nepovažují počítačový program ani audiovizuální dílo, které jsou upraveny samostatně.

a) Autorské dílo souborné (§ 2 odst. 5 autorského zákona)

Soubor jakýchkoli prvků požívá autorskoprávní ochrany, jestliže způsob výběru anebo uspořádání obsahu splňuje požadavky kladené na autorské dílo. Autorský

¹⁶⁾ Zákon č. 496/2012 Sb. o audiovizuálních dílech a podpoře kinematografie a o změně některých zákonů (zákon o audiovizu) ve znění pozdějších předpisů.

¹⁷⁾ Zákon č. 231/2001 Sb. o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů.

zákon příkladmo uvádí sborníky, jako jsou časopis, encyklopedie, antologie, pásmo či výstava.

b) Neautorské původní databáze (§ 2 odst. 2 autorského zákona)

Databáze, která je způsobem výběru nebo uspořádáním obsahu autorovým vlastním duševním výtvoem a jejíž součástí jsou systematicky nebo metodicky uspořádány a jednotlivě zpřístupněny, je chráněna jako dílo autorské. Jak bylo uvedeno, vzhledem k rozestřeným hranicím mezi díly autorskými (§ 2 odst. 1 autorského zákona) a díly považovanými za díla autorská (§ 2 odst. 2 autorského zákona) judikatorním působením SDEU, je dnes situace taková, že při aplikaci podmínek pro vznik ochrany českými soudy by se standard dle § 2 odst. 2 a § 2 odst. 1 autorského zákona neměl lišit.

c) Databáze sui generis (§ 88 a násl. autorského zákona)

Vedle ryze autorskoprávní ochrany se pro některé databáze uplatňuje též zvláštní právní ochrana, která stojí mimo systém práv autorských a práv souvisejících s právem autorským, zavedená z důvodu harmonizace s unijním právem. Mimo jiné z toho důvodu, že do jisté míry popírá tradiční dichotomii mezi autorským právem chráněnou formou (tzv. silné prvky díla) a nechráněnou myšlenkou (tzv. slabé prvky díla) tím, že do jisté míry rozšiřuje ochranu i na samotné prvky databáze.

Databázi sui generis se rozumí soubor nezávislých děl, údajů nebo jiných prvků, systematicky nebo metodicky uspořádaných a individuálně přístupných. Spadají sem zejména elektronické databáze, avšak nejenom ty.

Práva k takové databázi vznikají pořizovateli databáze, avšak pouze, pokud pořízení, ověření nebo předvedení obsahu databáze představuje kvalitativně nebo kvantitativně podstatný vklad. Četná judikatura SDEU vykládá tyto podmínky spíše restriktivně a vyžaduje, aby se nejednalo o pouhý vedlejší výsledek jiné (hlavní) činnosti pořizovatele databáze (např. dostihové tabulky sestavované pořadatelem závodů) jako spíše o výsledek konkrétní investice do pořízení databáze (např. inzertní internetový portál).

Obsahem práva k databázi je právo na vytěžování¹⁸⁾ nebo zužitkování¹⁹⁾ celého obsahu databáze nebo její kvalitativně nebo kvantitativně podstatné části. Dovoleno není ani vytěžování nebo zužitkování nepodstatných částí obsahu databáze, jestliže je opakované a systematické, ani jiné jednání, které není běžné a přiměřené a je na újmu oprávněným zájmům pořizovatele databáze.

¹⁸⁾ Trvalý nebo dočasný přepis celého obsahu databáze nebo jeho podstatné části na jiný podklad, a to jakýmkoli prostředky nebo jakýmkoli způsobem. Zjednodušeně řečeno, jedná se o ekvivalent rozmnožování.

¹⁹⁾ Jakýkoli způsob zpřístupnění veřejnosti celého obsahu databáze nebo jeho podstatné části rozšiřováním rozmnožením, pronájemem, spojením on-line nebo jinými způsoby přenosu.

Ochrana databází je poměrně přísná a většina tradičních omezení autorského práva se na ní nevztahuje – to platí i pro pořízení rozmnoženiny elektronické databáze pro osobní potřebu (§ 30), rozmnožování na papír (§ 30a), knihovní licenci (§ 37) a mimosmluvní užití osiřelých děl (§ 37a). Právní úprava zvláštního práva pořizovatele databáze obsahuje vlastní výjimku pro vytěžování nebo využitkování podstatné části obsahu databáze při její konzumaci oprávněným uživatelem pro osobní potřebu, pro účely veřejné bezpečnosti a správního či soudního řízení a konečně pro účely vědecké nebo vyučovací v rozsahu odůvodněném sledovaným nevýdělečným účelem (musí se jednat o vědecké nebo vyučovací účely uživatele databáze, nikoli o zpřístupnění databáze uživatelem jiné osobě, byť pro účel vědecký nebo vyučovací). Paměťové instituce tak zásadně nejsou oprávněny vytěžovat nebo využívat databázi (v její podstatné části, případně opakovaně a systematicky v její nepodstatné části) bez příslušné licence, byť by se tak dělo ve veřejném zájmu nebo v souvislosti se zachováním a obnovou fondů.

Platí ale současně, že výsledkem činnosti paměťových institucí nejednou databáze je, byť může být sporné, do jaké míry jsou například archivní pomůcky spíše nechráněným výsledkem vlastní činnosti instituce než chráněným výsledkem investice do databáze. Přikláním se k druhému názoru, tj. mám za to, že archiv jako paměťová instituce povolána k shromažďování, třídění a zpřístupňování archivního dědictví pořizuje databázi, k níž mu náleží práva a se kterou tudíž nelze bez svolení pořizovatele dále nakládat (nutno dodat, že databáze není ani v případě pořízení pro výkon státní správy vyjmuta z ochrany jak tomu je u úředních děl). Nejedná se přitom pouze o archivní pomůcky, ale například o celou databázi digitalizovaných dálkově přístupných archiválií apod.

Úřední díla [§ 3 písm. a) autorského zákona]

Úřední dílo je zákonem příkladmo definováno jako právní předpis, rozhodnutí, opatření obecné povahy, veřejná listina, veřejně přístupný rejstřík a sbírka jeho listin, jakož i úřední návrh úředního díla a jiná přípravná úřední dokumentace, včetně úředního překladu takového díla, sněmovní a senátní publikace, pamětní knihy obecní (obecní kroniky), státní symbol a symbol jednotky územní samosprávy a jiná taková díla, u nichž je veřejný zájem na vyloučení z ochrany. Výlučka z ochrany se vztahuje též na taková úřední díla vytvořená jinými státy, jakož i na díla vyloučená z ochrany ve státě původu.²⁰⁾

²⁰⁾ § 107 odst. 4 autorského zákona – tzv. pravidlo kratší doby ochrany, podle kterého nejsou chráněna v tuzemsku díla, u nichž uplynula doba ochrany v cizině. Připouštím však, že se nejedná o jediný možný výklad – podle některých názorů se totiž v případě děl vyloučených v cizině z ochrany nejedná o uplynutí doby ochrany (protože ta ani nezačala běžet) a měla by jim tudíž být přízná ochrana (tj. pravidlo kratší doby ochrany by se na ně neaplikovalo).

U úředních děl se nejedná pouze o jakési omezení ochrany nebo širší stanovení výjimek z ochrany (jako třeba u politických řečí a některých veřejných projevů, které lze až na zvláštní případy volně užívat), ale přímo o zákonné vyloučení ochrany. Na autory úředních děl se tedy nevztahují ani ustanovení o osobnostních právech autorských (uvádění autorství, ochrana integrity díla, užití způsobem snižujícím hodnotu apod.), jde tedy o jediný příklad ryzí *domain public* v českém autorském právu, protože například i u děl, u nichž uplynula doba trvání majetkových práv a jsou právně volná, se určitá ochrana i posléze uplatňuje.

Při výkladu pojmu úředního díla nutno pamatovat na to, že úředním dílem nemůže být umělecký výkon, zvukový ani zvukově obrazový záznam, ani další předměty práv souvisejících (rozhlasové a televizní vysílání, databáze atd.), a to ani pokud vznikly při úřední činnosti a pro úřední činnost (např. zvukově obrazový záznam policejní kamery, byť se nabízí vyloučení z ochrany z důvodu veřejného zájmu, bude chráněn). Totéž platí pro umělecký výkon provádějící úřední dílo, i pokud by vznikl v souvislosti s úřední činností (např. oficiální nahrávka české státní hymny objednaná státem je chráněná jak co do zvukového záznamu, tak co do uměleckých výkonů, a totéž platí pro jakékoli jiné umělecké výkony, třeba umělecký přednes zaměstnancem obce při svatebním obřadu, herecký výkon herce v instruktážním filmu vyrobeném státem pro účely státní správy atd.).

Jak bylo řečeno, na databázi *sui generis* (§ 88 autorského zákona) se úprava úředního díla nevztahuje (vyjma databází, které jsou součástí právního předpisu), takže databáze vzniklé při úřední činnosti zásadně ochrany požívají. Problém pak vzniká například u informačních systémů veřejné správy, jejichž obsah jsou některé správní orgány povinné ze zákona vést elektronicky a zpřístupňovat jej dálkovým přístupem. Přikláním se k tomu, že se ochrana vztahuje i na takto vzniklé databáze, byť si lze představit argument, že se jedná o databáze, které vznikají při vlastní činnosti pořizovatele a pořizovatel je pořizuje z úřední povinnosti (spíše než z úmyslu investovat do pořízení databáze)²¹⁾ – nutno ovšem dodat, že pohnutka či příčina není obecně považována za relevantní faktor při určování vzniku autorskoprávní (a související) ochrany. Samotná zmínka o veřejném rejstříku v zákoně se totiž vztahuje na rejstřík coby (případně) autorské dílo souborné, nikoli však na rejstřík jako databázi *sui generis*, přičemž omyl zákonodárce lze vyloučit.²²⁾

²¹⁾ V takovém případě by se mohlo jednat o databáze, u nichž zvláštní právo ochrany nevzniká podle judikatury SDEU.

²²⁾ Původní znění autorského zákona vztahovalo úpravu úředního díla i na databáze, což bylo změněnou novelou č. 61/2006 Sb. Podle zvláštní části důvodové zprávy k části druhého zákona zákonodárce „[z]ařazením veřejně přístupných rejstříků a dalších databází pořizovaných státem do režimu zvláštního práva pořizovatele databáze [sledoval] především ochran[u] investic veřejného sektoru do takovýchto databází.“

Zkoumáme-li vlastní pojem úředního díla, zákon poskytuje pouze určité vodítko, nikoli však uzavřenou konkluzivní definici. Pokud bychom se o ni měli zobecněním zákonodárcem uváděných příkladů pokusit, dospěli bychom patrně k závěru, že se vztahuje na dokumenty produkované veřejnou správou a při výkonu veřejné správy, kde je veřejný zájem na vyloučení z ochrany z důvodu zachování neomezené možnosti nakládání s takovými dokumenty veřejností. Pouze výjimečně sem budou spadat jiná díla než díla literární, např. dílo urbanistické či kartografické (např. územně plánovací dokumentace), díla výtvarná (uvedené symboly) nebo fotografie (např. fotografie úředně pořízené při ohledání místa trestného činu). Jak vidět, zdejší vymezení je mnohem užší, než jak je známe třeba z amerického práva, které vylučuje z ochrany veškerá díla vytvořená při činnosti federální vlády a jejích agentur.²³⁾ Je zapotřebí uvědomit si, že stát „neprodukuje“ jen úřední díla, ale může běžně v autorskoprávních vztazích vystupovat jako odvozený nositel práv k autorským dílům (příp. dalším předmětům ochrany), která může získat originárně (např. práva výrobce k záznamu vyrobeného státem), ale i smluvně (pracovněprávní vztah, licenční smlouva aj.), děděním (je-li povolán ze závěti), odúmrť (není-li po zůstaviteli dědiců), dokonce vyvlastněním (např. dekret presidenta republiky č. 40/1945 Sb. o opatřeních v oblasti filmu).

Samotný pojem úředního díla ale nutno vykládat spíše úzce vzhledem k obecnému odvětvovému principu *in dubio pro auctore* (v pochybnostech ve prospěch autora), který se podle mého přesvědčení uplatňuje jak hmotně právně (jak v závazkovém právu tak při výkladu rozsahu absolutních práv autora), tak procesně.²⁴⁾ Zatímco se shodují s převážným názorem literatury na nutnosti úzkého výkladu ustanovení, ne zcela se shodují na důvodech, které k tomu některé autory vedou. Například Ivo Telec a Pavel Tůma²⁵⁾ mají za to, že ustanovení nutno vykládat úzce, neboť se jedná o „zákonné (nikoli smluvní) povolení užívat cizí majetek“. Pomíjí se přitom fakt, že se zde nejedná o něčí majetek. Úřední dílo je *ex ante* věcí ničí (přesněji snad *res omnium communes*) a tudíž ustanovení neomezuje „něčí“ práva, neboť žádná taková práva neexistují. Kdo se podujme na vytvoření úředního díla – například kdo souhlasí s tím, že bude pro obec vést obecnou kroniku – ví předem, že mu žádné právo k takovému výtvaru nikdy nevznikne (jinou věcí je zúřednění díla *ex post*, například použitím výtvarného díla pro symbol obce – zde je samozřejmě nevyhnutný souhlas autora, jinak by se jednalo o ústavně zapovězené vyvlastnění bez náhrady).

²³⁾ § 403 Autorského zákona USA. Proto lze například volně užít veškeré fotografie vesmíru zhotovené NASA.

²⁴⁾ Tento názor dnes zdaleka není jediný. K současné polemice s touto zásadou srov. Estelle Derclaye, *Research Handbook on the Future of EU Copyright*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar, 2009, s. 238 a násl.

²⁵⁾ Ivo Telec – Pavel Tůma, *c. d.*, s. 72.

Co se týče odvozených děl, tj. dalšího autorského zpracování úředního díla (k němuž je kdokoli oprávněn, neboť, jak bylo uvedeno, úřední dílo vůbec chráněno není) například adaptací anebo překladem, takové zpracování či překlad je úředním dílem pokud vznikl obdobně k úředním účelům, nikoli však pokud se jedná o soukromé zpracování (překlad).

Zvláštním způsobem jsou upraveny české technické normy (ČSN) a některé další technické normy. Byť se podle mého názoru nepochybně jedná o úřední díla, podle ustanovení § 5 odst. 8 zákona č. 22/1997 Sb., o technických požadavcích na výrobky a o změně a doplnění některých zákonů platí, že české technické normy nebo jejich části vydané na jakémkoliv nosiči smějí být rozmnožovány a rozšiřovány jen se souhlasem právnické osoby pověřené Ministerstvem průmyslu a obchodu nebo (pokud vydání nezabezpečovala pověřená právnická osoba) se souhlasem Úřadu pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví. Nabízí se stejně jako u práva NFA k volným zvukově obrazovým záznamům otázka, zda se jedná o právo povahy absolutní (zdá se, že ano, přičemž pojem rozšiřování zde pak patrně má obsah širší než autorskoprávní rozšiřování, jímž se rozumí toliko distribuce rozmnoženin hmotných) a zda se nejedná o zvýhodnění vlastnictví státu v rozporu s ústavním požadavkem na stejnou ochranu vlastnictví státního i soukromého.

Závěrem dodejme, že politické projevy, řeči a přednášky nejsou vyloučeny z ochrany jako úřední díla, ale zákon pro ně stanovuje širokou licenci, umožňující mimosmluvní užití v rozsahu odpovídajícím informativnímu účelu [§ 34 písm. d) autorského zákona]. Takové užití se vztahuje na celý politický projev, avšak v případě veřejných přednášek pouze na úryvky z nich. Z hlediska archivní praxe nutno dodat, že užití archivem nad rámec informativního účelu (a nad rámec knihovnické licence – viz dále) by vyžadovalo svolení autora, a to platí i o užití v souboru – například pokud by chtěl Archiv Poslanecké sněmovny zvláště uspořádat a zpřístupnit soubor všech projevů předsedy vlády přednesených ve sněmovně (to se nebude vztahovat na zveřejňované stenografické protokoly z jednání, byť se formálně vzato rovněž jedná o soubor, nikoli však primárně o soubor politických projevů, ale o soubor protokolů).

Díla osiřelá, anonymní a pseudonymní

Archivní praxe se velmi často potýká s díly neznámých nebo těžko dohledatelných autorů či jiných nositelů práv. Často je autor zcela neznámý, nebo je sice známý, ale neví se, zda žije a chybí na něj či jeho dědice jakýkoli kontakt. Autor může být známý díky tomu, že dílo je podepsáno skutečným jménem či pseudonymem nebo se jedná sice o dílo anonymní, ale o identitě autora není pochybnost, případně se autor k dílu přihlásil. Specifický případ „pokryvačství“ (u nás motivovaného politicky, ale může se jednat o běžnou profesi „ghostwritera“) pak představuje situaci, kdy se za autora na veřejnosti vydává jiná osoba, než je autor skutečný, který je i nositelem autorských práv k dílu.

Při těchto úvahách je potřeba rozlišovat díla osiřelá a na straně druhé díla anonymní a pseudonymní.

Díla osiřelá²⁶⁾ jsou taková, u nichž nositel práv není vůbec znám, nebo je sice určen, ale není navzdory veškerému úsilí²⁷⁾ nalezen. Díla anonymní jsou taková, u nichž autor určil, že mají být zveřejněna bez udání jména, u děl pseudonymních podobně autor rozhodl, že mají být zveřejněna pod krycím jménem nebo uměleckou značkou (§ 7 autorského zákona). Anonymní dílo tedy může a nemusí být dílem osiřelým, stejně jako ne každé osiřelé dílo je dílem anonymním. Dále nutno podotknout, že pouhý fakt, že dílo je zveřejněno bez udání jména neznamena, že se jedná o dílo anonymní – mohlo jednoduše dojít k tomu, že uživatel se rozhodl jméno neuvést, aniž by se jednalo o přání autora (častý případ u fotografií, u nichž se lze v novinách dočíst, že jejich autorem je jakýsi pan „archiv“). Nutné je zkoumat subjektivní stránku (vůli) autora, což může být zejména s odstupem let obtížné.

Správné posouzení povahy díla jakožto díla anonymního/pseudonymního či osiřelého má dopad:

- na trvání majetkových práv, které činí 70 let od zveřejnění (je-li pravý autor obecně znám nebo se přihlásí, počítá se doba trvání podle všeobecných pravidel),
- na možnost nakládat s dílem bez nutnosti obstarat souhlas autora (osiřelá díla, viz níže).

MIMOSMLUVNÍ UŽITÍ PŘEDMĚTU OCHRANY PAMĚŤOVOU INSTITUCÍ

Zmíňme na tomto místě několik výjimek z práva autorského majících implikace pro činnost paměťových institucí, přičemž o mimosmluvním užití politických projevů a veřejných přednášek (§ 34 autorského zákona) jsme již mluvili výše.

²⁶⁾ Česká úprava osiřelých děl je omezena na otročkou transpozici směrnice č. 2012/28/EU o některých povolených způsobech užití osiřelých děl a lez ji považovat za nezdařilou. Podrobněji k problematice osiřelých děl srov. též Petr Prchal, *Osiřelá díla*. 1. vyd. Praha: Linde Praha, 2013.

²⁷⁾ § 27a autorského zákona používá překladový termín „důsledný“ (důsledné vyhledávání), což ovšem není zavedený právní termín. Jedná se v tomto případě o to, že dílo je považováno za osiřelé pouze pokud některý z uživatelů provedl důsledné vyhledávání (z hlediska míry péče se jedná o standard, který se v českém právu tradičně označuje za „vynaložení veškerého úsilí, které lze po uživateli spravedlivě požadovat“). V zákoně je kazuisticky upřesněno, v jakých informačních zdrojích má být vyhledávání provedeno, a to zpravidla v tom státě EHP, kde bylo dílo poprvé vydáno nebo odvysíláno. Na díla prvně nevydaná nebo neodvysílaná ve státech EHP se úprava až na výjimky nevztahuje z důvodu mezinárodního práva autorského.

Jedná se zejména o pořizování rozmnoženiny pro osobní potřebu (§ 30, § 30a autorského zákona), výstavní licenci (§ 38d autorského zákona), knihovní licenci (§ 37 autorského zákona), licenci k užití osiřelého díla (§ 37a autorského zákona). Uvedená ustanovení však nelze číst izolovaně, ale ve spojení s § 29 odst. 1 téhož předpisu, který je jakýmsi korektivem, tzv. třístupňovým testem ve světle kterého je nutno veškeré výjimky z práva autorského vykládat pouze tak, aby jejich výklad nebyl na újmu běžnému způsobu užívání díla (jiného předmětu ochrany) ani oprávněným zájmům autora (nositele práv). Úprava výjimek z práva autorského v českém autorském zákoně je i v tomto případě transpozicí směrnice č. 2001/29/ES (tzv. informační směrnice), která upravuje detailní kazuistický katalog výjimek z práva autorského, který členské státy nemohou rozšiřovat. I samotná směrnice je však pouze detailnější specifikací mezinárodní úpravy, v jejímž rámci se české i unijní autorské právo pohybuje. Třístupňový test samotný je převzatý z Bernské úmluvy,²⁸⁾ která stanovuje též obecným způsobem možnost signatářských států zakotvit výjimky z práva autorského.

Úprava výjimek pro paměťové instituce není předmětem žádné z četných úmluv na poli práva autorského a práv souvisejících s právem autorským. Nutno podotknout, že toho času probíhají práce na mezinárodním smluvním instrumentu o výjimkách z práva autorského, jehož podstatnou částí má být mezinárodní unifikace výjimek pro paměťové instituce; zejména knihovny, muzea a archivy.²⁹⁾ Vyjednávání o tomto mezinárodním instrumentu probíhá na půdě Světové organizace duševního vlastnictví (WIPO), kde však toho času uvízla na mrtvém bodě. Země prvního světa nejsou po uzavření nedávné Marrákešské smlouvy³⁰⁾ ochotny dále rozšiřovat závazným mezinárodním dokumentem katalog výjimek z autorského práva a dále tím přispívat k erozi mezinárodněprávních základů autorského práva. Rozvojové země naopak usilují o zakotvení co nejširších výjimek z práva autorského včetně tlaku na uzavření mezinárodní smlouvy o výjimkách z práva autorského. Pro rozvojové země jako čisté dovozce autorským právem chráněného obsahu je takový postup logický. Otázka zní, zda z hlediska národohospodářského je pro Českou republiku výhodné zastávat postoj shodný s postojem zemí třetího světa.

Výjimky z autorského práva poskytují poměrně široké hrací pole pro uživatele, kteří nechtějí nebo nemohou získat svolení autora k užití jeho děl. Osobně nehodnotím stávající výjimky jako nedostačující při vědomí problému s užitím osiřelých děl, který lze ale řešit bez omezování rozsahu autorského práva institutem rozšířené kolektivní správy (viz níže).

²⁸⁾ Bernská úmluva o ochraně literárních a uměleckých děl ze dne 9. září 1886, doplněná a revidovaná (tzv. Revidovaná úmluva bernská). Posledně promulgována vyhláškou č. 133/1980 Sb. ve znění vyhlášky č. 19/1985 Sb.

²⁹⁾ Podrobnosti o postupu jednání lze nalézt na stránkách Stálého výboru pro autorské právo Světové organizace duševního vlastnictví: <http://www.wipo.int/copyright/en/limitations/>

Pro autorskoprávní výjimky (či některé z nich) současně platí určitá společná pravidla. Byl zmíněn výkladový korektiv třístupňového (tříkrokového) testu, vedle toho je však z praktického hlediska významnějším omezením uplatňování tzv. účinných technických prostředků ochrany práv (angl. *technical protection measures*, TPM). V případě, kdy nositel práv uplatňuje technické prostředky ochrany (šifrování, kódování, heslem podmíněný přístup atd.), nesmí uživatel tyto technické prostředky prolomovat nebo obcházet, a to zásadně ani za účelem využití výjimky z autorského práva (§ 43 autorského zákona). Jestliže tedy například spotřebitel vlastní zamčený DVD nosič, nesmí jeho ochranu prolomit (např. na to určeným programem) ani pokud by sledoval jinak legitimní účel pořízení rozmnoženiny pro osobní potřebu (§ 30 autorského zákona). Zákon nicméně umožňuje uživateli díla, aby v určitých případech mohl překonat TPM tím, že mu je nositel práv povinen zpřístupnit dílo v rozsahu nezbytném k dosažení výjimky podle § 30a (rozmnožování na papír) a § 37 odst. 1 písm. a) a b) autorského zákona (nikoli tedy v celém rozsahu knihovní výjimky, ale pouze pro účely konzervační rozmnoženiny a náhradní rozmnoženiny za rozmnoženinu díla, jež není na trhu dostupné). Ani k tomu však není povinen v situaci, kdy je jeho dílo zpřístupněné na Internetu – pak každopádně platí, že TPM nutno bezesbýtku respektovat a rozmnoženinu nelze pořídit.

Dále nutno z hlediska archivního zmínit velmi zásadní omezení – výjimky z autorského práva se zásadně týkají pouze děl již po právu zveřejněných. Právo na zveřejnění díla je osobnostním právem autora a jeho smrtí zaniká. Zveřejnění díla je nutno odlišovat od majetkového práva na užití díla. Ne každé zveřejnění díla je užitím a ne každé užití díla je zveřejněním. Například pořízení digitální rozmnoženiny díla interně v rámci organizace je sice užitím díla, nikoli však jeho zveřejněním. A naopak první vystavení obrazu jeho vlastníkem je sice zveřejněním, nikoli však užitím (jedná se o zákonnou výjimku z autorského práva). U všech výjimek z autorského zákona, které se dotýkají archivní praxe, platí, že se vztahují pouze na díla zveřejněná (§ 29 odst. 2 aut. zák.), což může někdy praktické použití výjimek paralyzovat. Je pochopitelné, že mnoho archiválií nebylo nikdy v autorskoprávním slova smyslu zveřejněno a pokud i ano, je pro archiv těžké tuto skutečnost individuálně ověřovat.

Co se týče povinnosti uvádět autorství, název a původ díla, tato povinnost se nevztahuje na výjimky z autorského zákona týkající se archivní praxe (§ 30, § 30a, § 38d, § 37 a § 37a autorského zákona), na rozdíl od některých jiných výjimek, jako je citace.

Pořizování rozmnoženiny archiválie

V běžném provozu dochází nejednou k pořízení rozmnoženiny archiválie bez obstarání svolení autora, ať již samotným archivem (situace, na kterou pamatuje knihovní licence dle § 37 autorského zákona – viz níže) či jinou osobou (badatelem). Tou druhou situací se zabývám zde.

Zákon rozlišuje dvě situace:

- pořízení rozmnoženiny fyzickou osobou pro vlastní potřebu a nikoli za účelem dosažení přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu (§ 30 autorského zákona),
- pořízení rozmnoženiny na papír fyzickou nebo právnickou osobou pro vlastní potřebu nebo jinou osobou na objednávku fyzické nebo právnické osoby pro vlastní potřebu objednatel (§30 autorského zákona).

V obou případech je podmínkou, aby byl zdroj rozmnoženiny, z níž se činí odvozená rozmnoženina pro vlastní potřebu, legální³¹⁾ – například legálně vypůjčený CD nosič z knihovny je legálním zdrojem (a lze si doma pořídit jeho kopii pro vlastní potřebu), zatímco stažený hudební soubor z tzv. „datového úložiště“ nikoli.

První výjimka se vztahuje na jakoukoli rozmnoženinu pro vlastní potřebu, digitální i analogovou, musí však být pořízena vždy osobně fyzickou osobou, o jejíž vlastní potřebu se jedná – nemůže tedy nikoho požádat, aby pro ni pořídil rozmnoženinu CD nosiče s hudbou. Výjimka pokrývá téměř všechna díla, nevztahuje se však mj. na počítačové programy a elektronické databáze.

Druhá výjimka se vztahuje na rozmnožování na papír. To lze provést i právnickou osobou (pro vlastní vnitřní potřebu) a i pro účely podnikatelské, pouze však analogově. Výjimka se nevztahuje na digitální kopie. Rozmnoženinu na papír může za jímce provést i jiná osoba (např. archiv pro badatele), nemůže se však jednat například o doručení digitální kopie badateli na dálku (je však možné doručit badateli poštou pro něj na papíře vyhotovenou rozmnoženinu). Jestliže archiv pořizuje rozmnoženiny pro badatele za úplatu, musí platit prostřednictvím kolektivního správce náhradní odměnu autorům [§ 25 odst. 2 písm. a) autorského zákona]. Tímto způsobem nelze pořizovat rozmnoženiny vydaných partitur (nevztahuje se na nevydaná díla a autografy).³²⁾

³⁰⁾ Marrákešská smlouva o usnadnění přístupu k publikovaným dílům nevidomým a zrakově postiženým osobám či osobám s jinými poruchami čtení ze dne 27. června 2013, text dostupný na http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=245323. Smlouva zatím není ratifikována, neboť v současné době probíhá v Evropské unii interní kompetenční spor mezi členskými státy a Komisí o oprávnění k ratifikaci smlouvy výlučně Evropskou unií či přímo členskými státy vedle samotné Evropské unie.

³¹⁾ ACI Adam BV a další proti Stichting de ThuisKopie a Stichting Onderhandeligen ThuisKopie vergoeding (C-435/12).

³²⁾ Podle čl. 5 odst. 2 písm. a) směrnice č. 2001/29/ES (informační směrnice) nesmějí členské státy umožnit pořizování rozmnoženin obecně ze žádných hudebnin (tj. nikoli jen těch vydaných). Česká republika transponovala toto ustanovení nesprávně, ale možnost přímého horizontálního účinku (tj. ve vztazích mezi jednotlivci) směrnice je omezená. Jedná se podle mého názoru o nesprávnost, jež nelze překonat pouhým eurokonformním výkladem (muselo by se jednat o výklad *contra legem*), a tudíž nutno postupovat podle českého práva. Nutno však upozornit, že Soudní dvůr EU má ten-

Opět připomeňme, že takto lze badateli pořizovat pouze rozmnoženiny již zveřejněných děl (ať již se jedná o první či druhou eventualitu).

Vystavování

Vlastník věci, v níž je vyjádřeno výtvarné dílo, může věc vystavovat, pokud autor vystavování nezapověděl při prodeji věci nebo záznamem v rejstříku děl ochrany vedeném Ochrannou organizací autorskou – sdružením autorů děl výtvarného umění, architektury a obrazové složky audiovizuálních děl.

Tam, kde je archiv vlastníkem archiválie, může ji tedy libovolně vystavovat, jedná-li se o již dříve zveřejněné dílo (potažmo může toto dílo sám archiv zveřejnit na výstavě, je-li autor po smrti). Není-li archiv vlastníkem archiválie, může ji vystavovat pouze, má-li ji od vlastníka svěřenu bezúplatně.

Knihovní licence (§ 37 autorského zákona)

Archiv může i bez získání svolení autora archiválie (zachycující již zveřejněné autorské dílo) bezúplatně půjčovat badatelům (§ 37 odst. 2 autorského zákona), musí však současně platit odměnu autorům – to, domnívám se, neplatí při půjčování na místě samém (problematice se věnuji v čl. III. níže).

Vedle toho může archiv pořizovat rozmnoženiny:

- pro své archivní a konzervační potřeby a nikoli za účelem půjčování takové rozmnoženiny (archivační rozmnoženina),
- pro nahrazení poškozené nebo ztracené archiválie obsahující dílo, jež není na trhu dostupné (náhradní rozmnoženina),
- pro účely digitalizace vlastního fondu a zpřístupnění takto pořízených digitálních rozmnoženin badatelské veřejnosti pro bádání a soukromé studium prostřednictvím terminálu na místě samém (tj. nikoli poskytnutím dálkovým přístupem).

Licence k užití osiřelého díla (§ 37a autorského zákona)

Jek již bylo zmíněno, českou úpravu osiřelých děl považuji za nezdařilou, protože nemůže přinést žádné ulehčení pro praxi. Právní úprava je složitá, byrokratická, kazuistická a omezená pouze na písemnosti a audiovizuální díla (například vůbec ne na samostatné fotografie, byť na fotografie tvořící součást knihy anebo novin ano).

denci rozšiřovat čím dál více přímý účinek neprovedených či špatně provedených směrnic i na vztahy mezi jednotlivci, srov. např. Küçükdeveci proti Swedex GmbH & Co KG (C-555/07).

Odhlédneme-li od práv České televize podle § 37a odst. 2, má paměťová instituce (mj. archiv) právo digitalizovat a dálkově (Internetem) zpřístupnit dílo ze svých sbírek (nemá žádná jiná práva, tj. takové dílo nelze například odvysílat či vydat tiskem). Musí však přitom složitě a nákladně ověřit, jedná-li se o dílo osiřelé (vyhledáváním v určených informačních zdrojích) a jedná-li se o dílo, jež bylo poprvé vydáno v některém ze států EHP. V případě digitalizace co i jen trochu obsáhlejšího fondu se jedná o nesplnitelnou misi.

Místo funkčního modelu rozšířené kolektivní správy osiřelých děl známého ze Skandinávie (k tomu více níže) rozhodla se Evropská komise vydat cestou politických bodů za bezvýznamné zlepšení situace a to navíc způsobem, který je nejspíš v rozporu s mezinárodním právem autorským (s úmluvami na poli autorského práva a práv souvisejících), takže musí být omezena na díla poprvé vydaná (a nebyla-li vydána, poprvé odvysílána) na území EHP.

SMLUVNÍ UŽITÍ PŘEDMĚTU OCHRANY PAMĚŤOVOU INSTITUCÍ (SMLUVNÍ LICENCE)

V případě zájmu o užití předmětu ochrany existuje samozřejmě zdánlivě jednoduché řešení – obstarat si souhlas nositele práv.³³⁾ Z praxe je ovšem známo, že čím je předmět ochrany starší a méně obchodně významný, tím méně je pravděpodobné, že se podaří nositele práv dohledat (případ osiřelých děl) či že nositel práv bude vůbec mít vůli věcí se zabývat, i pokud by byl znám. To je právě případ archivů.

Východiskem naznačených potíží se získáváním souhlasu nositele práv v situaci, kdy paměťová instituce usiluje o širší zpřístupnění uchovávaných dokumentů, je podle mého názoru kolektivní správa prováděna formou tzv. rozšířené kolektivní správy (angl. *extended collective licensing*). Tento model funguje již dlouhá léta ve Skandinávii, bohužel však nebyl převzat při disfunkční ujednání harmonizaci úpravy osiřelých děl. Aniž bych chtěl otevírat bohaté téma kolektivní správy, zmíním stručně, že princip rozšířené kolektivní správy funguje na zásadě tzv. opt-outu. Kolektivní správce uzavírá s uživateli předmětů ochrany hromadné smlouvy, a to na účet všech nositelů práv (zastupovaných i nezastupovaných). Uživatel předmětu ochrany tak získá jistotu, že má veškerá práva vypořádána a nositel práv získá jistotu odměny, kterou pro něj z několika zdrojů administruje kolektivní správce, a to i když se přihlásí později (v obecné promlčecí době). Zároveň má nositel práv možnost jednostranným prohlášením vyloučit účinky hromadné smlouvy vůči své osobě nebo určitým předmětům ochrany – pokud tak učiní, musí s ním uživatel

³³⁾ Typicky uděleného licenční smlouvou upravenou s účinností od 1. 1. 2014 v § 2358 a násl. zák. č. 89/2012, občanský zákoník.

sjednat individuální podmínky nebo se užití jeho předmětu ochrany zdržet. V praxi tak ale činí nemnoho nositelů práv.

K tomu, aby se formou rozšířené kolektivní správy mohly vyřešit potíže s osiřelými a obdobnými díly v archivech, by ale musel tento druh užití doplnit do výčtu § 101 odst. 9 autorského zákona, což český zákonodárce neudělal a místo toho pouze úzce transponoval směrnici o osiřelých dílech. Přitom tato směrnice nevylučuje širší řešení problému osiřelých děl na úrovni členských států – ministerstvo kultury se však nechtělo pouštět do politicky citlivého autorského zákona a upravovat více než co bylo nezbytné z hlediska unijního práva. Přitom by se jednalo o úpravu vhodnou, praktickou a šetrící zájmů všech zúčastněných stran. Současně by odpadl problém možného nesouladu s mezinárodním právem autorským a limitace stávající úpravy osiřelých děl na díla z území Evropského hospodářského prostoru.

Významné komplikace archivům patrně přináší novela autorského zákona č. 216/2006 Sb. Jak správně upozorňují Telec a Tůma,³⁴⁾ současná dikce § 16 autorského zákona (právo na půjčování) zahrnuje mezi výlučná práva autora též právo na půjčování, včetně půjčování na místě samém (prezenční půjčování). Jestliže by tedy archiv chtěl prezenčně bezúplatně půjčovat badatelům archiválie, které jsou z hlediska autorskoprávního nosiči chráněného díla, musel by platit kolektivnímu správci odměnu, ale práva nemusí s nositeli práv individuálně vypořádávat (§ 37 odst. 2 autorského zákona). Domnívám se nicméně, že ve světle judikatury Soudního dvora EU posledních let se může prezentovaný názor jevit jako příliš přísný a překonatelný eurokonformní judikatorou. Soudní dvůr EU deklaroval, že tam, kde směrnice zaručuje autorům výlučná práva na určitý způsob užití, který je tímto způsobem harmonizován na úrovni Unie, jedná se o autonomní pojem práva unijního, který musí být vykládán Soudním dvorem jednotně pro celé území Unie.³⁵⁾ Vzhledem k tomu, že unijní právo³⁶⁾ nezahrnuje pod pojem půjčování též prezenční výpůjčky, přiklonil by se Soudní dvůr EU patrně k tomu, že českou právní úpravu nutno vykládat úžeji, než činíme.

ZÁVĚR

Smyslem tohoto článku bylo pojmenovat některé ze zásadních autorskoprávních otázek vznikajících při nakládání s národním archivním dědictvím a tam, kde to je možné, nabídnout odpovědi či alespoň podle autorova přesvědčení nejlepší

³⁴⁾ Ivo Telec – Pavel Tůma, *c. d.*, s. 209.

³⁵⁾ Infopaq International A/S proti Danske Dagblades Forening (C-5/08) ad.

³⁶⁾ Směrnice 2009/24/ES o právu na pronájem a půjčování a o některých právech v oblasti duševního vlastnictví souvisejících s autorským právem (kodifikované znění).

možná řešení. Mám za to, že je současně zjevné, že autorské právo není žádnou překážkou v činnosti archivů či jiných paměťových institucí a že autorský zákon pečlivě váží jak veřejný zájem na ochraně tvůrčí činnosti, tak zájem na přístupu ke kulturnímu bohatství, jak oba tyto póly umělecké tvorby reflektuje Listina základních práv a svobod. Napětí mezi paměťovými institucemi (zejména pak knihovnami) a nositeli práv je proto zbytečné, akceptují-li obě strany limity svých práv – legitimní touha paměťových institucí po zpřístupnění obsahu musí respektovat oprávněné zájmy autorů a dalších nositelů práv. Ostatně, pokud by nebylo autory tvořeného obsahu, nebylo by knihoven. V závěru svého příspěvku proto nabízím možná řešení nejpálčivějších konfliktních situací (osiřelá díla, digitalizace apod.) v podobě rozšířené kolektivní správy práv autorských a souvisejících s právem autorským. U problému půjčování autorským právem chráněných archiválií na místě samém se přikláním k tomu, že bychom je neměli považovat za užití díla v autorskoprávním smyslu v návaznosti na unijní úpravu.

ZUSAMMENFASSUNG

ARCHIVE UND URHEBERRECHT – SYMBIOSE ODER KOLLISION?

Der Autor expliziert die grundlegenden urheberrechtlichen Institute, mit deren Anwendung sich die Archivpraxis täglich auseinandersetzt. Ungeachtet der Herausforderungen, die das Phänomen der Digitalisierung für das Urheberrecht darstellt, verweist der Autor darauf, dass es sich nicht um einen Systemfehler handelt, sondern um eine beabsichtigte Eigenschaft des Urheberrechts, dass es die Vervielfältigung des Inhalts im Unterschied zur Vervielfältigung von Informationen und Gedanken limitiert. Einige Interessenkollisionen von Archiven und Gedächtnisinstitutionen mit dem Urheberrecht lassen sich durch vernünftige Auslegung so regeln, dass das Urheberrecht kein Hindernis, sondern eine Unterstützung für die Archivpraxis darstellt.

Neben allgemeinen Auslegungen (Schutzgegenstand, amtliches Werk und Problem des amtlichen Werks eines fremden Staates, sog. „Recht der Bewirtschaftung“ des Nationalen Filmarchivs, Frage technischer Normen, Problem des Umgangs mit Datenbanken und Charakter von Archivhilfsmitteln wie Datenbanken, Schranken des Urheberrechts zugunsten der Bibliotheken und ihre Anwendung auf unveröffentlichte Werke und durch technische Maßnahmen geschützte Werke) befasst sich der Autor besonders mit Defiziten der rechtlichen Regelung: der unrichtigen Harmonisierung des Instituts des nachgelassenen Werks (das EU-Recht spricht von einem zuvor veröffentlichten Werk, das tschechische Recht aber von einem herausgegebenen Werk), der unrichtigen Harmonisierung des Verleihs rechts bei Präsenzausleihen (das EU-Recht sieht die Präsenzausleihe nicht als Werknutzung an), der unzureichenden Regelung verwaister Werke (Möglichkeit der Regelung durch erweiterte Wahrnehmung von Urheberrechten) usw. Dort, wo mangelnde rechtliche Regelung durch Auslegung überwindbar ist, bietet der Autor eine Lösung (Frage der Übertragbarkeit von Rechten des Veröfentlichers nachgelassenen Werks, Gestaltung der Forschungsordnung, Unmöglichkeit der Zugänglichmachung eines urheberrechtlich geschützten Werks für einen Forscher durch Fernzugriff usw.).

■ Překlad Artlingua, a. s. a Rudolf Leška